

Drömmen om ett dekolonialt språk?

Kritiska teorier och Antropocen

Claes Tångh Wrangel

The dream of a decolonial language: Critical theories and the Anthropocene

Within posthuman critical theory, the advent of the Anthropocene has revived dreams of a critical and decolonial language, free of the exclusions of modernity. Through a deconstructive reading of Bruno Latour's texts on the Anthropocene and *Gaia* – which constitutes one of the most clear and influential examples of this hope – this article aims to deconstruct the dream of a decolonial language as well as the dichotomy between Anthropocene and modernity that this dream presuppose. What emerges from this deconstruction is that Latour's writings – far from being free of modernity – rather reproduces key facets of the modernity that he seeks to critique. By showcasing the intimate and paradoxical relationship between post-human critique and the colonial power relations expressed in discourses of modernity, the article problematizes ideas of a free critical language as well as notions of a pure critical position. In this way, the article strives to contribute to an ongoing debate about the conditions for critical theory in a time of global climate change.

Introduktion

Få begrepp har på så kort tid blivit lika omdiskuterade som begreppet Antropocen: idén om att vi trätt in i en ny geologisk tidsålder kännetecknad av mänsklighetens påverkan på vårt klimat och vår geologi. Enligt Bruno Latour ifrågasätter begreppet hela vår samhällsorganisation, det representerar, menar Latour, en förändring "lika djupgående och radikal som den utfärdad av Galileo" (Latour 2019). Om Galileos upptäckt ifrågasatte jordens centrala plats i universum, så har Antropocen påståtts ifrågasätta människans centrala

Claes Tångh Wrangel är forskare och tillförordnad föreståndare vid Centrum för mångvetenskaplig forskning om rasism (CFR), Uppsala universitet.

E-post: claes.wrangel@cemfor.uu.se

plats på jorden (se t.ex. Latour 2016; Burke et. al. 2016; Hamilton & Grunewald 2015; Dalby 2013). Den värld som statsvetenskapens teorier skapades för att förstå och förklara påstås inte längre finnas. Borta, påstås det, är föreställningen om en linjär och förutsägbar modernistisk värld, en värld som kunde studeras utifrån, neutralt och till synes objektivt, och där mänskliga sociala relationer ansågs utspela sig mot bakgrund av en tyst och statisk jord. Borta anses också själva möjligheten att skilja på människan och naturen vara, vilket av många har setts som en grundförutsättning för modernismens anspråk på att skapa en strikt mänsklig sfär (se t.ex. Hegel 1970[1817]: 283) och för synen på naturen som en mänsklig resurs, vår att exploatera, kontrollera och dominera.

Samtida kritisk teori har omfamnat utmaningen som Antropocen – som filosofisk idé såväl som geologisk epok – till synes ställt oss inför. Många är de som mött Antropocens utmaning med optimism, som en möjlighet att bryta upp de historiska och koloniala maktrelationer och den exploatering av naturresurser och människor som följt med modernismens tro på mänsklig exceptionalism och linjär utveckling. Som ett led i denna diskussion har frågor väckts om den politiska möjligheten att skapa ett nytt språk bortom modernismen: en dröm om ett språk och en begreppsvärld som erkänner värdet av icke-mänskliga objekt och subjekt och som är lika föränderligt och komplext som jorden själv numera påstås vara. Till exempel har Kathryn Yusoff hävdad att Antropocen ”utmanar oss att uppfinna ett helt nytt språk” (2017: 125), och Anthony Burke med flera har uppmanat oss att uppfinna ”en politisk föreställningsförmåga som kan resa sig ur våra kanoniska texters aska” (2016: 523). Elizabeth Grosz dröm om ”en samhällsvetenskap som inte skriver *för* och *om* objekt, utan *med* dem” (2017: 144, kursivering adderad), är ytterligare ett exempel på detta ideal. Enligt Grosz skulle ett sådant språk öppna upp mänskligheten för ”det icke-mänskliga, det geologiska och det icke-organiska” (ibid.: 138). Enligt Latour är det nu den politiska filosofins – och den kritiska teorins – främsta uppgift att utveckla ett sådant språk: ”Problemet vi alla nu ställs inför, inom filosofin, inom akademien och inom litteraturen är denna: hur berättar vi en sådan berättelse?” (2014: 3).

Latours uppmaning exemplifierar hur begreppet Antropocen gett förnyad kraft till kritiska diskussioner om relationen mellan politik och språk, mellan språk och verklighet. I bjärt kontrast till vad som beskrivs som modernismens artificiella, statiska och homogeniserande språk (Latour 2017: 70), beskrivs det nya språket om Antropocen som bärare av ett dekolonialt och ”pluriversalt” (Simpson 2020: 68; Moore 2022: 123) löfte, med kapaciteten att forma ett nytt posthumant subjekt och en ny ”gemensam” (Latour 2016: 94), ”allmän” (ibid.: 96) och, i Latours terminologi, ”atmosfärisk” (ibid.: 93) jord. Enligt James W. Moore är symboliken och kraften i detta löfte stor, om än inte helt oproblematisk: ”Den pågående klimatkrisen”, skriver han, ”skriker efter en generell ’pluriversal’ föreställningsförmåga – men vilken typ av pluriversalism, placerad

i motsats till vilken typ av universalism, och för vilken typ av politik?” (2022: 123).

Denna artikel försöker svara på Moores uppmaning om att kritisk granska drömmen om ett språk fritt från moderniteten, i samklang med de liv (männsliga såväl som icke-männsliga) som blivit exkluderade av modernitetens politik, världsbild och språk. Den gör det genom att problematisera och kontextualisera denna dröm, och den kritiska position som drömmen om ett dekolonialt språk både likställs med och antas göra möjlig. På det sättet svarar artikeln även på Latours korta självkritik uttryckt i slutnoten till hans sista bok *After Lockdown: A Metamorphosis* (2021), i vilken Latour erkände att hans texter om Antropocen hittills skrivits ”från ovan”, från samma position som han så ofta tillskrivit modernismen (som Latour konsekvent refererar till i singular). I mina ögon uttrycker Latours självreflektion en uppmaning, en uppmaning att inte bara läsa Latour som ett exempel på den modernism han ägnat ett liv åt att kritisera, utan även en uppmaning att självkritiskt reflektera över relationen mellan vårt kritiska språk och de förhärskande diskurser vi ämnar kritisera: Finns en kritik som inte på något vis är relaterad och intrasslad i det den försöker kritisera? Finns en ren kritisk position, och på vilket sätt skulle en sådan fantasi inte reproducera idéer om att världen kan betraktas utifrån – ”från ovan”? På det sättet strävar artikeln efter att bidra till en pågående debatt om förutsättningarna för kritik – och kritisk teori – i en tid av radikal samhälllig och ekologisk förändring.

För att synliggöra och skärskåda drömmen om ett nytt språk – vad den förutsätter, gör politiskt möjligt och i slutänden riskerar att dölja – utförs en dekonstruktion av Latours sentida skrifter om Antropocen. Dekonstruktion är ett analytiskt ramverk formulerat av Jacques Derrida, som syftar till att synliggöra språkets makt i reproduktionen av sociala maktrelationer – hur våra idéer om världen formar vår kapacitet att agera politiskt. Särskilt fokus för den maktkritiska analysen ligger på Latours diskussioner om modernismens språk (Latour 2016; 2018) respektive hans läsning av James Lovelocks poesi (2017), i vilken han finner ett levande och performativt språk bortom moderniteten. Viktigt att påpeka är att artikelns studieobjekt *inte* är Latours oeuvre som helhet, vilket givetvis är både brett och varierat,¹ utan snarare att genom Latours sentida texter skärskåda en strömning inom kritiska studier av Antropocen och av klimatförändringarna som Latour starkt påverkat.²

1 Även om Latours interventioner i dagens miljöpolitiska debatt bygger på hans tidigare verk, skiljer de sig stundtals ifrån dem, särskilt med avseende på ”de modernas paradox” som Latour så effektivt beskrivit bl. a. i *We Have Never Been Moderns* (1993). Istället framträder i dessa texter en mer enhetlig och entydig modernitet.

2 För diskussion om denna strömnings inflytande, se t.ex. Rothe 2017; Lövbrand, m.fl. 2015; Lövbrand, Mobjörk & Söder 2020; Moore 2022.

Artikeln ambition är tvåfaldig. För *det första* strävar artikeln efter att dekonstruera den distinktion mellan Antropocen och moderniteten som drömmen om ett nytt dekolonialt språk reproducerar. Istället för att behandla moderniteten och Antropocen som ontologiskt skilda enheter vars politiska mening och effekt på förhand är givna undersöker artikeln vad distinktionen mellan de två *gör* – diskursivt och politiskt. Betraktade som diskursiva artikulationer, framstår begreppen modernitet respektive Antropocen som politiska försök att ge stadga och mening åt i grunden omtvistade och föränderliga begrepp. I Simon Dalbys ord: “Snarare än att beteckna en geologisk period, har Antropocen tjänat som en åskledare för politiska och filosofiska argument” (2015: 34). På det sättet bygger artikeln på en serie kritiska studier som under de senare åren kommit att kritisera dikotomin mellan en singular modernitet och en politiskt lika singular Antropocen (se t.ex. Eroukmanhouff & Harker 2017; Chandler 2018; Simpson 2020; Chandler, Cudworth & Hobden 2017; Amoureux & Reddy 2021).

För *det andra* syftar artikeln till att synliggöra vad som möjliggörs, utesluts och döljs av drömmen om ett nytt språk. Med hjälp av Jacques Derrida’s dekonstruktiva ansats, betraktar jag i denna artikel ’språket’ som en beteckning: Hur artikuleras språkbegreppet i Latours verk, hur definieras olika språk, och med vilken politik och vilken agens knyts språket samman? Som hjälp i min analys tar jag fasta på två av Derridas nyckelbegrepp: 1) *differance*, som anspelar på att det franska verbet *différer* betyder både skilja sig (*to differ*) och skjuta upp/dröja/framflytta (*to defer*) (Derrida 1982: 7-8). *Differance* använder jag för att belysa hur diskursiva begrepp skapas genom språkliga distinktioner och hur dessa skillnader i Derridas mening samtidigt skjuter upp etablerandet av fast mening på en obestämbar framtid.³ Jag använder också Derridas begrepp 2) *bricolage*, som belyser den diskursiva och historiska kontext som omgärdar och ger mening till varje diskursiv artikulation (ibid.: 2001: 360). Min ambition med denna analys är tvåfaldig, dels att belysa de inre motstridigheter som gör Latours position både möjlig och omöjlig, dels att åskådliggöra den modernistiska historia och nutida kontext som underbygger drömmen och idén om ett nytt språk.

Artikeln inleds med en analys av Latours texter om Antropocen och dess politiska implikationer. I denna läsning analyseras både vilken mening som tillskrivs begreppsparet modernitet/Antropocen och vilka definitioner av språk som artikuleras av Latour. Genomgående under denna läsning kommer motstridiga betydelse lyftas fram och skärskådas. Artikeln avslutas med att Latours uppfattningar om begreppen ’Antropocen’, ’modernitet’ respektive ’språk’, sätts i relation till den modernitet han kritiserar.

3 För vidare diskussioner och alternativa tillämpningar av Derridas begrepp *differance*, se t.ex. Wood och Bernasconi (1988) vars bok inkluderar en översättning den livliga diskussion som följde på Derridas ursprungliga presentation av kapitlet ”*Différance*” 1968.

Latour och Antropocen: Språkets politik i en tid av klimatförändringar

Latour betraktas ofta som en av de främsta kritikerna av dekonstruktiva ansatser generellt, och i synnerhet av Derrida, som Latour menar har reducerat en komplex värld till enbart en fråga om språk (Latour 1993: 90). Trots denna kritik får det mänskliga språket en central, om än mångtydig och motstridig, betydelse i Latours skrifter om Antropocen. Han beskriver, på en och samma gång, vårt språk 1) som en effekt av geologisk agens, en produkt av de klimatförändringar som kännetecknar Antropocen, 2) som en mänsklig arena där agens mäts, erkänns och även ges, 3) som ett politiskt kall som, om vi svarar på det, innehar ett löfte om att vi tillsammans kan skapa en ny posthuman mänsklighet och jord. Med andra ord ser Latour språkets politiska dimension *på samma gång* som konstituerat av och som konstituerande av den geologiska världen, som både en effekt av geologisk agens, och som skapande av denna agens. I det följande ska jag gå igenom dessa betydelser och diskutera hur de aktiverar en paradox, eller apori, i Derridas terminologi, som inte bara riskerar att göra moderniteten oskiljaktig från det löfte som Latour identifierat i Antropocen, utan även riskerar att omöjliggöra den agens och posthumanism han så ivrigt försöker bereda väg för.

Om än skilda så bygger Latours tre definitioner på en underliggande distinktion mellan vad Latour kallar för *Globen* och *Jorden* – en distinktion som Latour menar har blivit osynliggjord inom moderniteten (2016: 307), och som inneburit att *Globen* har blivit självklar så till den grad att den kommit att ta *Jordens* plats (ibid.: 307). Istället för att se och erkänna den naturliga världens komplexitet menar Latour att modernismens språk har definierat *Jorden* som en kontrollerbar och statisk *Glob*: “en universell, oproblematiserad, okodad kategori som antas betyda samma sak för alla människor” (ibid.: 308). *Globen* är enligt Latour den plats som människan tar för givet, en konstruktion skapad från ”utsidan” (ibid.: 307), eller för den delen ”från ovan” (ibid.: 72). Det är i *Globen* som dagsaktuella politiska frågor finner sin logik och som de aktörer statsvetenskapen traditionellt betraktar som kärnan i global politik – stater, internationella organisationer, civilsamhällen, företag, individer – kan framträda som om de vore naturliga. Enligt Latour är *Globen*:

the undisputed, authoritative, universal, external frame inside which all geopolitical entities – be they empires, nation-states, lobbies, networks, inter-national organisations, corporations, diasporas – are situated in a recognisable place, a province side by side with all the other provinces (ibid.: 307).

Rådande praxis att dela upp jorden i delar och nivåer styrda av väsensskilda aktörer benämner Latour som ”lokaliseringens praktik” (ibid.: 311), vars grundläggande funktion Latour uttrycker som ”att definiera en enhet – mänsklig

eller icke-mänsklig – som distinkt och väsensskild från andra enheter och att tilldela denna enhet en särskild anvisad plats” (ibid.). Syftet med lokaliseringens praktik, menar Latour, är att av *Jorden* skapa en maskin, vars delar eller enheter sammanfaller för att kunna åstadkomma en kontrollerbar ordning. I lokaliseringens praktik manifesteras på det sättet modern suveränitet i dess renodlade form. Det är i lokaliseringens praktik som suverän makt både konstitueras och praktiseras: makten att skapa ordning, makten att separera och makten att exploatera – att stycka upp världen i ett antal delar, och att behandla dessa delar instrumentellt för mänsklig nytta och tillväxt. Likt en maskins behov av en operatör, förutsätter den modernistiska *Globen* en idé om en aktör stående utanför den själv: ”en konstruktör, en planerare, eller liknande auktoritet eller instans som påstås kunna montera delarna i förväg” (ibid.: 312). Som Latour noterar så har denna externa position historiskt fyllts av människan och då främst av ”Europa” (ibid.: 307). Latours benämning av Europa i generell bemärkelse, som ett civilisatoriskt och imperialistiskt projekt, snarare än geografisk plats, är ett tydligt exempel på den dekoloniala kontext i vilken han per automatik placerar Antropocen.

Jorden – av Latour även refererad till som *Gaia* – beskrivs på många sätt som *Globens* motsats. Medan *Globen* ses som en påtvingad kolonial konstruktion, ett ”europeiskt imperialistiskt herravälde” (ibid.: 308), framställer Latour *Jorden* som det som överskrider alla försök till kontroll, som motstår alla försök till kategorisering och ordning. De *delar* som moderniteten både förutsätter och skapar, finns enligt Latour inte i *Jorden*. *Jorden* betecknar på det sättet vår planet både före och efter *Globen* (2017: 61): en ”hyperaktiv” (ibid.: 62) ”levande” (ibid.: 64) och ”heterogen” (ibid.: 61) plats – omöjlig att stabilisera (ibid.: 62). Som sådan menar Latour att *Jorden* kännetecknas av komplexitet, av relationer och av icke-linjära processer (ibid.: 64), vilka den modernistiska *Globen* påstås osynliggöra och deaktivera.

Det är i ljuset av denna distinktion som Latour diskuterar den pågående klimatkrisen, och medföljande ”ekologiska mutation” (2016: 310), vilket leder oss till den första av de tre skilda betydelser som Latour tillskriver vårt mänskliga språk: språket som en *effekt* av geologisk agens. För Latour framstår klimatkrisen per definition som en politisk frihets- och motståndsrörelse – ”en revolt utförd av koloniala objekt” (ibid.). *Jorden*, som så länge gjorts passiv, är inte längre tyst skriver Latour: ”En *annan mark*, en *annan jord*, en *annan värld* har börjat röra sig, skälva, flytta sig [...] Inget kommer vara som det en gång varit” (2018: 17, kursivering i original).

Enligt Latour, kan denna dekoloniala geologiska rörelse inte längre undvikas, den framträder överallt där vi rör oss, och den har inte minst gjort ett tydligt avtryck i vår offentliga diskurs. ”Oavsett vilken politisk övertygelse du utgår från”, skriver Latour, så har *Jorden* [...] förändrat vad det innebär för en människa att tala och presentera sig själv i offentligheten” (2017: 62). Vidare skriver Latour att ”det inte längre går att avstå från att använda det omstridda

begreppet *Gaia*” (ibid.: 63). Med andra ord ser Latour förändringar i vårt språk som en effekt av geologiska förändringar, ett imperativ, bortom mänsklig valfrihet. Jorden talar, så att säga, *i* och *genom* vårt språk. Samtida politiska fenomenen – alltifrån klimataktivism, nationalismens återuppståndelse och global ojämlikhet, till en global informationskampanj designad av en global elit för att sprida klimatförnekelse (2018: 1) – betraktas alla av Latour som en effekt av en förändrad ekologi.

Enligt Latour har *Jorden* en röst – en kapacitet att “göra skillnad i hur vi tänker” (Disch 2008: 92). Såsom George Revill (2021) har belyst så har begreppet röst en central roll i Latours bredare politiska projekt. Att ha en röst ses här inte som ett uttryck för individuell vilja, med utgångspunkt i ett rationellt och enhetligt subjekt. Istället för intention likställer Latour röst – och agens – med praktik: med den effekt som något orsakar. En röst definieras på det sättet inte som en kapacitet som en given agent har eller inte har, utan något som kommer till liv i dess avtryck: om och när något ”frambringar en fråga eller proposition som inte annars skulle ha blivit artikulera i det offentliga samtalet” (Revill 2021: 127). Många är de som har läst detta omdefinierade röstbegrepp som ett bevis för Latours dekonstruktion av mänsklig exceptionalism. Men som Revill mycket trovärdigt visar så riskerar Latours röstbegrepp att reproducera modernismens syn på mänskligt språk och samtal som den yttersta politiska arenan. Ytterst är det i det mänskliga offentliga samtalet som agens (mänsklig såväl som icke-mänsklig, biologisk såväl som geologisk) kan mätas, värderas och erkännas. Det är i denna kontext som Latours andra definition av språkets politik aktualiseras: mänskligt språk som avgörande för geologisk agens, en arena där agens mäts, erkänns och även ges.

Latours egna språkbruk är ett tydligt exempel på denna logik, menar Revill. Språkbruk som ”’ge röst till’, ’leta efter’, alternativt att ’hitta något/någons röst’” (2021: 122) vittnar om att kapaciteten att avgöra vem eller vad som har en röst fortsätter vara ett mänskligt prerogativ. Sådana formuleringar destabiliserar i realiteten distinktionen mellan *Globen* och *Jorden* och definierar *Jorden* som en i slutänden mänsklig konstruktion. Latours egen beskrivning av sitt politiska projekt i *Politics of Nature* förstärker denna logik, beskriven av Latour som ett försök “att *addera* en serie nya röster till vår diskussion, röster som har varit tysta fram till och med nu, nämligen de icke-mänskligas röster” (Latour 2004: 69, kursivering tillagd). I Latours skrifter om Antropocen, om *Gaia* och om *Jorden* är detta språkbruk likaledes framtonande. Här formuleras explicit givandet av röst till *Jorden* inte som en geologisk revolt, utan som en uppgift för mänskligheten i allmänhet, och Europa i synnerhet (2016: 310). Att ge röst framställs som ett mänskligt ansvar att ”återkalla” (ibid.) den modernistiska *Globen*, både i termer av att hitta en ”efterträdare till *Globen* som term” (ibid.: 307), och att hitta ett språk som låter oss ”minnas” (ibid.) vår plats på det ursprungliga *Jorden* (2017: 61).

I *Down to Earth*, beskriver Latour detta projekt som en möjlighet att komma ner eller landa på *Jorden*. Hur vi använder vårt språk avgör enligt Latour vilken plats vi befinner oss på, vilken värld vi ser och *bebor*: den modernistiska *Globen* respektive den Antropocena *Jorden*. Språket innehåller på det viset ett löfte om och en möjlighet till att "bebo en alternativ värld", och att "se ett landskap som kan utforskas tillsammans" (Latour 2018: 25). Inget kan vara viktigare än att utveckla detta nya språk, berättar Latour för oss, för utan det kommer vi både vara "döda för världen" och fortsätta "tömma *Jorden* på all mening" (2016: 69). Latours samtidsdiagnos – att mänskligheten genom modernismens tekniska och vetenskapliga språk gett företräde till *Globen*, och därmed osynliggjort *Jordens* hyperaktivitet och mångfald – framställs i *Down to Earth* som närmast universell. Detta står i bjärt kontrast till den återuppväckta Jordliga agens som Latour tidigare identifierat i den pågående klimatkrisen. Förutom en upplyst global elit – som gjorts medvetna av klimatets förändring – påstås *Jordens* befolkning fortsatt leva på *Globen*, i "förnekelse" (2018: 36), inlåsta i en "drömvärld" (ibid.: 7), "ignoranta" (ibid.: 24) om den pågående klimatkrisen.

Latours formulering – att det inte längre går att "avstå från att använda det omstridda begreppet *Gaia*" (2017: 63) – framstår givet denna diagnos mindre som en nödvändighet än som en uppmaning – en vädjan till världens människor att överge *Globens* "vetenskapliga", "perversa", "bokstavliga" språk (ibid.: 69) till förmån för ett nytt dekolonialt språk, med kapacitet att "levandegöra" (ibid.: 73) *Jorden* – att ge *Jorden* den röst som *Jorden* enligt Latour ska inneha per definition. Det är formuleringar som dessa som aktualiserar Latours tredje artikulering av mänsklighetens språk: språket som ett performativt kall.

För läsare av Latour är det inte någon hemlighet att det är i James Lovelocks texter om *Gaia* som Latour hittar det dekoloniala och performativa språket. I skarp kontrast till modernitetens vetenskapliga språk beskriver Latour Lovelocks "prosa" (ibid.: 71) som ett öppet och levande språk: öppet för sina egna begränsningar, för sin egen föränderlighet och för språkets anpassningsförmåga. Han beskriver Lovelocks språk som "ett reflexivt försök att inkludera skrivandets svårighet i skrivandet själv" (ibid.: 71). Med en flört till biologins värld och till hur växter rör sig i relation till yttre stimulans, sammanfattar Latour dessa karaktärsdrag med begreppet "tropism" (ibid.: 69). Lovelocks prosa beskrivs med andra ord som lika föränderlig som *Jorden* själv. Latour noterar till exempel hur "oupphörligt" Lovelock "byter metafor" (ibid.: 70) och hur ofta han "ändrar position" (ibid.: 70). Kännetecknande för Lovelocks språk är vidare en "utökad pluralism" (ibid.: 71): en kapacitet att låta oss se bortom och bryta upp *Globens* konstruerade *delar* och synliggöra de relationer som *Jorden* ursprungligen och fortsatt består av.

Genom en precis steg för steg-metod, bestående av åtta punkter som Latour utvunnit från Lovelock,⁴ formulerar Latour här ett löfte om att Lovelocks språk har makten att bryta upp de distinktioner mellan delar och helhet, mellan "insidan och utsidan av en given entitet" (ibid.: 72), som moderniteten konstruerat, något som bland annat kan ske genom att synliggöra de omgivningar, den kontext, som Latour menar villkorar och ger mening till varje objekt. I denna metod finns det verkliga löftet som Lovelocks poesi enligt Latour representerar: inte bara ett nytt – mer korrekt – språk, i ton med *Jorden* snarare än med *Globen*, utan också en metod, en verktygslåda med kapacitet att förändra den mänskliga *Globen* till det *jordliga Gaia*. Enligt Latour är *jorden* "en planet som är levande för att [Lovelocks] prosa är levande" (ibid.: 73, kursivering tillagd). I tidigare texter har Latour på liknande vis uppmanat oss att etablera en "gemensam geohistoria" (2014: 3) i syfte att skapa och möjliggöra samma "gemensamma" (2018: 94; 101; 106), "delbara" (ibid.: 98) och "atmosfäriska" (ibid.: 93) *Jord* som Lovelocks poesi påstås frammana.

Genom sådana formuleringar suddas distinktionen mellan språkets roll att *beskriva* och att *skapa* ut, och så även den skarpa distinktion mellan *Jorden* och *Globen* som Latour både utgår från och konstruerar. På samma gång som *Jorden* påstås föregå *Globen*, framträder *Jorden* som ett politiskt projekt, en språklig produkt, vars framtid är beroende av mänsklig vilja och agens: "Det finns en chans" uppmanar Latour, "för alla att vakna, det kan vi i alla fall hoppas. Likgiltighetens och självgodhetens mur som klimathotet ensamt inte kunnat välta kan krossas" (2018: 38).

Språket framställs som centralt för denna uppvakningsprocess. Det är först genom det mänskliga språket som *Jorden* kan tala, som dess röst både erkänns, ses, får effekt samt i slutänden blir till. En paradox eller apori framträder här i Latours tankevärld. Samtidigt som *Jorden* ses som evig, oberoende av människan – en framställning som låter Latour fylla begreppet med normativitet – porträtteras *Jorden* som ett mänskligt projekt, skapat i och av det mänskliga språkets performativa och dekonstruktiva kraft. Om det dekonstruktivistiska perspektivet ingår i modernismen – vilket

4 Lovelocks metod beskrivs av Latour i följande passage, citerad här i sin helhet (Latour 2017: 72): "Step 1, choose an entity A to start with – a phenomenon like bacteria respiration, or crustal rock weathering; step 2, shift attention to its surroundings (precisely, as we shall see, what Tyrrell, intoxicated by the metaphor of 'selfish genes', forbids himself to do); step 3, detect in those surroundings what transformation the entity A has induced; step 4, detect in those surroundings what transformation they have on A; step 5, compound the reciprocal effects by a gross use of the notion of negative or positive feedback, not because you believe there is a machine and an engineer (more of this later), but just to make sure the two are 'closely coupled'; step 6, a tricky step, now, choose this ersatz of a feedback loop as the new starting point; step 7, start again so that 'entity plus surroundings' are now replaced by loops interfering with other loops; step 8 (the most important one in my view), anxiously revise the description so as to make sure the loops upon loops are not added to one another as if they were one Whole above the entities you started with. (This is why the terms 'non-additive' and 'partially coherent' in Haraway's definition quoted above are so important.)"

Latour gör gällande i *We Have Never Been Modern* – då kanske vi inte ska bli överraskade av den korta självkritik som han nyligen uttryckt, i vilken han erkänner att ”*Down to Earth* tittade på situationen ’från ovan’” (2021: 63).

Kritik ”från ovan”? Möjligheter och begränsningar

Läst som en del av ”ovan” – som en del av den modernism Latour desperat försöker återkalla – framstår en serie likheter mellan Latours syn på språk och det sätt på vilket han definierar modernismens matris. Om modernismen definieras av lokaliseringens praktik, att av ett komplext, relationellt och föränderligt nätverk skapa specifika delar – ”*ogenomträngliga* för varandra, och av den anledningen, *kringskurna* av specifika gränser som definierar deras identitet” (2016: 311, kursivering i original) – så framstår Latours beskrivning av *Jorden* och *Globen* (alltid av Latour benämnda i singular) som en upprepning av denna logik: en artikulering av två separata världar, skilda från och ogenomträngliga för varandra. Och om denna praktik har gjort moderniteten blind, kapabel att enbart se sig själv, så framstår Latours – möjligtvis omedvetna – upprepning av modernismens praktik även den som blind, oförmögen att se den mångfald och de komplexa relationer som präglar mänskligt och icke-mänskligt liv i gränslandet mellan moderniteten och Antropocen, inklusive de olika sätt som mänskligheten har bemött de pågående klimatförändringarna. Som Audra Mitchell har hävdad, ”det existerar en bred flora av relationer *mellan* den vanliga bilden av två extrempoler – en radikal utplånande posthumanism respektive ett återfall till icke-reflexiv humanism” (2017: 12, kursivering tillagd).

Denna variation har i allt högre grad kommit att belysas av en växande kritisk litteratur, bland annat genom begrepp som ’biocultural diversity’ (Stålhammar & Brink 2020), som försöker fånga hur mänsklig interaktion med ’naturen’ är en heterogen aktivitet, som tar sig skilda uttryck i olika sammanhang. Delf Rothes (2020), Philippe Descolas (2013) respektive Joel Wainwright och Geoff Manns (2013) analyser av dominanta Antropocendiskurser (i plural) är ytterligare exempel på analyser av denna mångfald. Enligt Jack Amoureux och Varun Reddy finns det inte *en* Antropocen utan flera, alltså en mångfald av *Antropocener* (2021). I den tid av förändring vi nu upplever är därför inget givet, menar Bronizlaw Szerszynski: ”Jordens nya epok” skriver han, ”kommer troligtvis bli bullrig” (2017: 254), påverkad av nya såväl som gamla maktrelationer.

Givet detta buller så framstår Latours homogena *Glob* mindre som en ontologisk plats än som en diskursiv artikulation, en språklig distinktion som gör idén om *Jorden* både möjlig och omöjlig. Betraktade som diskursiva konstruktioner framstår inte *Jorden* och *Globen* som varandras ontologiska motsatser, utan som ömsesidigt beroende av varandra, ett binärt par som både ger och skjuter upp mening, en motsägelse som jag menar fångas av Derridas

begrepp *differance*. Paradoxalt nog är det först genom Latours tal om *Globen* som *Jorden* blir möjlig, aktuell – som fantasi, begrepp och politisk utopi, om ej som verklighet. I samma akt förskjuts därmed *Jordens* förverkligande på en obestämbart framtid, omöjlig att separera från den *Glob* som drömmen om *Jorden* strävar att frigöra sig från. Förverkligandet av *Jorden* skjuts med andra ord upp, *Jorden* förblir så att säga vad Derrida skulle kalla *to-come*. För att parafraasera Derrida: *villkoren som gör Jorden möjlig är samma villkor som gör Jorden omöjlig – the conditions of possibility of the Earth is also its condition of impossibility* (se t.ex. Derrida 1994: 82).

Såsom Delf Rothe har observerat har idén om en homogen modernitet tillåtit Antropocenbegreppet att fyllas med ”en specifik normativitet” (2017: 87), vilket i sin tur skulle kunna förklara varför Latours dröm om ett nytt språk har fått sådant gensvar (Lövbrand m. fl. 2015; Moore 2022; Rothe 2017). Enligt Michael Simpson är denna normativa dröm inte per automatik fri från den modernitet och de maktrelationer den kritiserar. Tvärtom, som Simpson trovärdigt visar, har denna dröm uppstått i en till stor del kolonial kontext. Flera är de som har observerat hur idéer om Antropocen uppkom i en ”tvivellöst vit intellektuell Europeisk/västlig akademisk miljö” (Todd 2015: 246–247). Till exempel har Angela Last synliggjort den vita dominansen både bland de röster som bidrar till vad hon kallar för ”Antropocendiskursen”, och bland de röster som ”ges plats i Antropocens intellektuella förhistoria” (2017: 149). Simpsons läsning av Antropocenbegreppets idéhistoria påvisar vidare att tidiga formuleringar av människan som geologisk kraft – såsom Antonio Stoppanis idé om en *Anthropozoic era* och Edouard Le Roy och Vladimir Vernadskys begrepp *noosfären* – explicit uttryckte koloniala idéer och användes för att legitimera kolonial ockupation, administration och våld. Idag har en rad kritiska studier visat hur idéer om en föränderlig och relationell värld fortsatt reglera och reproducera maktrelationer mellan globala Syd och Nord, bland annat genom att påverka diskurser om global säkerhetspolitik och fattigdomsbekämpning. Genom att överföra geologiska begrepp som resiliens, relationell samexistens och komplexitet till diskurser om global styrning påstår till exempel Brad Evans och Julian Reid att sårbarheter skapade av neoliberalismens ojämlikheter har kommit att ses som naturliga, en ofrånkomlig del av en föränderlig värld (Evans & Reid 2014; se även Chandler 2014; Best 2013). Det finns, vilket flera studier observerat, en slående likhet mellan dessa diskursers ekologiska syn och hur Latour definierar liv på *Jorden* (Rothe 2020: 154; Lemke 2021: 171).

Det är detta komplexa och heterogena nätverk av utsagor som omgärdar, men osynliggörs av, Latours dröm om ett nytt språk. Med utgångspunkt i Claude Lévi-Strauss *Det vilda tänkandet* (1962) kallar Derrida ett sådant nätverk för *bricolage* (2001: 360). För Derrida är varje diskurs, varje språk – det moderna såväl som det Antropocena – i grund och botten ett *bricolage*: en produkt som ”lånat dess begrepp från ett textligt arv som är mer eller mindre enhetligt eller

fördärvat” (ibid.). Varje diskurs är med andra ord till viss del en repetition av det språk som föregått den – kanske särskilt drömmen om ett språk fritt från sin historia, ett språk, likt Lovelocks prosa, som påstår sig ha ”brutit sig fri från alla former av *bricolage*” (ibid.). Vad som även repeteras, men osynliggörs, av Latours dröm om ett nytt språk är att denna dröm paradoxalt nog återskapar den moderna fascinationen för vad Latour skulle kalla för en ”konstruktör”, och vad Derrida och Levi Strauss namnger som en ingenjör: ”en aktör som påstås vara det absoluta ursprunget till sin egen diskurs och som likaledes påstås ha konstruerat denna ’från ingenting’” (ibid.). Enligt Derrida är idén om en sådan ingenjör, eller konstruktör, inget annat än en ”myt, producerad av en *bricoleur*” (ibid.).

Givet detta *bricolage*, detta brutna imperfekta arv, framstår Latours korta, halvt gömda, självreflektion om att hans texter är skrivna ”från ovan” inte bara som sann utan också som viktig. Latours självreflektion utgör en påminnelse om att modernismen inte bara är mer elastisk och heterogen än vad Latours ensidiga beskrivning av *Globen* gör gällande, utan även att modernismen har en förmåga att absorbera begrepp, praktiker och kritik som riktats mot den. Enligt Evans och Reid är modernismens form inte ”en homogen doktrin, och inte heller är dess partikulära former av dogmatism oföränderliga. Dess övertalande förmåga och dess diskursiva rikedom är till stor del grundad i dess förmåga att anpassa sig till kritik” (2014: 71). Med det i åtanke kan Latours korta självreflektion läsas som en uppmaning att skärskåda, istället för att ta för givet, relationen mellan kritik och hegemoni, mellan humanism och posthumanism, mellan det dekoloniala löftet och den moderna värld som fortsatt präglar våra liv – en uppmaning att synliggöra maktens föränderliga och heterogena former och att undvika varje idé om att någon av oss enkelt kan träda ut ur de maktrelationer som skapat oss. I denna korta artikel har jag försökt svara på denna uppmaning genom att dekonstruera, problematisera och kontextualisera drömmen om ett fritt och rent kritiskt språk. Min förhoppning är att detta har bidragit till en allt viktigare diskussion om vad kritik innebär idag – givet att alla vi som verkar i svensk akademi, mer eller mindre, vare sig vi vill eller inte, skriver *från ovan*.

Referenser

- Amoureux, Jack & Reddy, Varun, 2021. “Multiple Anthropocenes: Pluralizing Space-Time as a Response to ‘the Anthropocene’”, *Globalizations* 18(6), s. 929–946.
- Best, Jacqueline, 2013. “Redefining poverty as risk and vulnerability: Shifting strategies of liberal economic governance”, *Third World Quarterly* 34(1), s. 109–129.
- Burke, Anthony, Fichel, Stefanie, Mitchell, Audra, Dalby, Simon & Levine, Daniel. J., 2016. “Planet Politics: A Manifesto from the End of IR”, *Millennium: Journal of International Studies* 44(3), s. 499–523.

- Carleheden, Mikael & Schultz, Nikolaj, 2022. "The ideal of freedom in the Anthropocene: A new crisis of legitimation and the brutalization of geo-social conflicts", *Thesis Eleven*, June 2022.
- Chandler, David, 2014. *Resilience: The Governance of Complexity*. London: Routledge
- Chandler, David, Cudworth, Erika & Hobden, Stephen, 2017. "Anthropocene, Capitalocene and Liberal Cosmopolitan IR: A Response to Burke et al.'s "Planet Politics"', *Millennium: Journal of International Studies* 46(2), s. 190-208.
- Dalby, Simon, 2013. "The Geopolitics of Climate Change", *Political Geography* 37, s. 38-47.
- Dalby, Simon, 2015. "Framing the Anthropocene: The Good, the Bad and the Ugly", *The Anthropocene Review* 13(1), s. 33-51.
- Derrida, Jacques, 1976. *Of Grammatology*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Derrida, Jacques, 1994. *Spectres of Marx: the State of Debt, the Work of Mourning and the New International*. London: Routledge.
- Derrida, Jacques, 1982. *Margins of Philosophy*. Sussex, UK: The Harvester Press.
- Derrida, Jacques, 2001. *Writing and Difference*. London: Routledge.
- Derrida, Jacques, 2009. *The Beast and the Sovereign Volume 1*. Chicago and London: Chicago University Press.
- Descola, Philippe, 2013. *Beyond Nature and Culture*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Disch, Lisa, 2008. "Representation as 'spokespersonship': Bruno Latour's political theory", *Parallax* 14(3), s. 88-100.
- Eroukhanoff, Clara & Harker, Matt (red.), 2017. *Reflections on the Posthuman in International Relations: The Anthropocene, Security and Ecology*. Bristol: E-International Relations Publications.
- Grosz, Elizabeth, Yusoff, Kathryn & Clark, Nigel, 2017. "An Interview with Elizabeth Grosz: Geopower, Inhumanism and the Biopolitical", *Theory, Culture & Society* 34(2-3), s. 129-146.
- Hamilton, Clive & Grinevald, Jacques, 2015. "Was the Anthropocene Anticipated?", *The Anthropocene Review* 2(1), s. 59-72.
- Hamilton, Scott, 2019. "I Am Uncertain, but We Are Not: A New Subjectivity of the Anthropocene", *Review of International Studies* 45(4), s. 607 - 626.
- Hegel, Georg, 1970[1817]. *Philosophy of Nature*. Oxford: Oxford University Press.
- Last, Angela, 2017. "We Are the World? Anthropocene Cultural Production between Geopoetics and Geopolitics", *Theory, Culture & Society* 34(2-3), s. 147-68.
- Latour, Bruno, 1993. *We Have Never been Modern*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Latour, Bruno, 2004. *The Politics of Nature: How to Bring the Sciences into Democracy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Latour, Bruno, 2014. "Agency at the Time of the Anthropocene", *New Literary History* 45(1), s. 1-18.
- Latour, Bruno, 2016. "Onus Orbis Terrarum: About a Possible Shift in the Definition of Sovereignty", *Millennium: Journal of International Studies* 44(3), s. 305-320.
- Latour, Bruno, 2017. "Why Gaia Is Not a God of Totality", *Theory, Culture & Society* 34(2-3), s. 61-81.
- Latour, Bruno, 2018. *Down to Earth: Politics in the New Climatic Regime*. Cambridge: Polity Press.

- Latour, Bruno, 2019. "Uppsala University, 'Hans Rausing Lecture 2019'", tillgänglig på https://www.idehist.uu.se/avdelningen-for-vetenskapshistoria/hans-rausing-forelasningar/2019/?fbclid=IwAR1av6ivIhaKleFXbj-U_QgqRHOuiYR3zX9pegK7IPSKoHmRVE-VVJoIoz0, citerad 2022-06-23.
- Latour, Bruno, 2021. *After Lockdown: A Metamorphosis*. Cambridge UK. Polity Press.
- Lemke, Thomas, 2021. *The Government of Things: Foucault and the New Materialisms*. New York: New York University Press.
- Levi-Strauss, Claude, 1962. *The Savage Mind*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Lövbrand, Eva, Mobjörk, Malin & Söder, Rickard, 2020. "The Anthropocene and the geo-political imagination: Re-writing Earth as political space", *Earth System Governance* 4, s. 1-8.
- Lövbrand, Eva, Beck, Silke, Chilvers, Jason, Forsyth, Tim, Hedrén, Johan, Hulme, Mike, Lidskog, Rolf & Vasileiadou, Eleftheria, 2015. "Who Speaks for the Future of Earth? How Critical Social Science Can Extend the Conversation of the Anthropocene", *Global Environmental Change* 32, s. 211-18.
- Mitchell, Audra, 2017. "Posthuman Security: Reflections from an Open-ended Conversation", s. 10-18 i Eroukhmanoff, Clara & Harker, Matt (red.), *Reflections on the Posthuman in International Relations: The Anthropocene, Security and Ecology*. Bristol: E-International Relations Publications.
- Moore, James W., 2022. "Anthropocene, Capitalocene & the Flight from World History: Dialectical Universalism & the Geographies of Class Power in the Capitalist World-Ecology, 1492-2022", *Nordia Geographical Publications* 51(2), s. 123-146.
- Revoll, George, 2021. "Voicing the environment: Latour, Peirce and an expanded politics", *Theory, Culture and Society* 39(1), s. 121-138.
- Rothe, Delf, 2017. "Global Security in a Posthuman Age? IR and the Anthropocene Challenge", s. 87-101 i Eroukhmanoff, Clara & Harker, Matt (red.), *Reflections on the Posthuman in International Relations: The Anthropocene, Security and Ecology*. Bristol: E-International Relations Publications.
- Rothe, Delf, 2020. "Governing the End Times? Planet Politics and the Secular Eschatology of the Anthropocene", *Millennium: Journal of International Studies* 48(2), s. 143-64.
- Simpson, Michael, 2020. "The Anthropocene as Colonial Discourse", *Environment and Planning D: Society and Space* 38(1), s. 53-71.
- Szszynski, Bronislaw, 2017. "Gods of the Anthropocene: Geo-Spiritual Formations in the Earth's New Epoch", *Theory, Culture & Society* 34(2-3), s. 253-275.
- Stålhammar, Sanna & Brink, Ebba, 2020. "'Urban Biocultural Diversity' as a Framework for Human-Nature Interactions: Reflections from a Brazilian Favela", *Urban Ecosystems* 24, s. 601-619.
- Todd, Zoe, 2015. "Indigenizing the Anthropocene", s. 241-254 i Davis, Heather & Turpin, Etienne (red.), *Art in the Anthropocene: Encounters among Aesthetics, Politics, Environment and Epistemology*. London: Open Humanities Press.
- Wainwright, Joel & Mann, Geoff, 2013. "Climate Leviathan", *Antipode* 45(1), s. 1-22.
- Wood, David & Bernasconi, Robert (red.), 1988. *Derrida and Différance*, Evanston, IL: Northwestern University Press.
- Yusoff, Kathryn, 2017. "Geosocial Strata", *Theory, Culture & Society* 34(2-3), s. 105-127.